

Till skillnaderna mellan kurortskulturens då och nu hör den korta tid som numera oftast står till förfogande. En spahelg är regeln, inte en kurortstermin på fyra veckor som förr i tiden. Det ställer höga krav på intensiva upplevelser.

De sinnliga inslagen i spabehandlingen har en motpol som fascinerat O'Dell. I stället för bubbelbad och skrubbingar kan man få flyta tyst och till synes tyngdlös i totalt mörker. Berövad många av de vanliga sinnesintrycken förefaller tiden gå mycket långsamt. I detta tillstånd förväntas man njuta en särskild vila och i bästa fall finna sig själv.

På detta eller något annat sätt tycks spabehandlingarna ha vunnit en proselyt i bokens författare. Han sammanfattar:

“A visit to a spa may be seen as a way of pampering or spoiling oneself, and of having fun, but in order to work, it is dependent upon a densely woven web of rituals, props, and representations that provide the spa visit with its energy, and move it that much closer to being a magical experience of sorts – and if nothing else, a homage to the Self” (s. 91).

Oavsett hur det förhåller sig med detta har Tom O'Dell i denna volym samlat ett antal intressanta aspekter på den nya spakulturen, satt in den i en tydlig historisk kontext och på ett föredömligt sätt presenterat resultatet av sin analys för en internationell publik.

Elisabeth Mansén, Stockholm

Astrid Lindgrens världar i Vimmerby: En studie om kulturarv och samhällsutveckling.
Leif Jonsson (red.). Nordic Academic Press,
Lund 2010. 239 s., ill. ISBN 978-91-85509-41-6.

Leif Jonsson, företagsekonom och docent vid Tema Q, Linköpings universitet, har med hjälp av inte mindre än tio forskarkollegor åstadkommit en antologi om den upplevelseindustri som har skapats kring Astrid Lindgrens upplevelseområden i Vimmerby. Det är en osedvanligt sammanhållen antologi som på tolv kapitel behandlar tematiken ur olika infallsvinklar. Boken präglas av samhällsvetenskaplig analys och företagsekonomisk terminologi; men innefattar också medie- och kommunikationsvetenskaplig granskning samt förtjänstfulla bidrag från vardera Peter Aronsson och Svante Beckman.

Att *Astrid Lindgrens världar i Vimmerby* tituleras i plural har sin förklaring i det att platserna som boken behandlar är dels Näs, där Astrid Lindgren växte upp, dels Sevedstorp som är förebilden för sagans Bullerbyn, dels bostadsområdet Bullerbyn från 1960-talet samt avslutningsvis självskrivet det stora besöksmålet Astrid Lindgrens Värld (ALV).

Leif Jonsson har skrivit såväl en inledande översikt som en sammanfattande avslutning för antologin. Till det står han även som författare bakom det egna kapitlet ”Kommunledning som kulturarvsaktör”. Redaktörens försäkning i Centrum för kommunstrategiska studier vid Linköpings universitet präglar somliga av bokens analyser, i mening att fokus har satts på dynamiken mellan olika aktörer, från privata intressenter till statliga styrmedel, med den lokala kommunledningen däremellan. Nämnda centrumbildning står också som huvudfinansiärer för forskningsprojektet bakom antologin, tillsammans med företagen samt Sparbanksstiftelsen i Vimmerby. En av bokens förtjänster och slutsatser är att den tydligt visar på att samtliga dessa nivåer har varit involverade och bidragande till formerandet av det specifika kulturarvsbruk som ryms inom ramen för Astrid Lindgrens Värld (ALV). Kommunens hållning har gått från försiktig skepsis gentemot tre familjers initiativ att vid 1980-talets början skapa en ”Sagoby”, till ett numera familje- och kommunägt aktiebolag som driver temaparken ALV, med en årlig omsättning på 109 miljoner.

Syftet med boken är enligt Jonsson: ”Antologin vill belysa vad som händer i ett samhälle där det förekommer upplevelseindustri med anknytning till ett kulturarv.” Studiens tidsram sträcker sig i huvudsak 30 år bakåt i tiden, med undantag för en inledande historik om markanvändning vid Näs som tar sin början redan i det medeltida 1300-talet.

Tillkomsten av ALV skulle kunna tydas som en framgångssaga, där privata aktörer, företagande och lokal politik ömsesidigt har skapat en av Sveriges fem mest välbesökta turistanläggningar. Men som Svante Beckman noterar i sitt kapitel om kulturpolitik och tillväxtideologi, är det långt ifrån klart hur ALV ska tolkas ur kommunalpolitiskt hänseende. Anläggningarnas framgångsrika turism har ingalunda tillkommit genom ett implementerande av en ”medveten kulturpolitisk målsättning”, i mening att verksamheten har grundats på direktiv från statliga styrdokument. Som Beckman noterar är i själva verket den ambivalenta hållning till turism, kommersialism och kulturarv som nuvarande

ägarkonstellation bakom ALV ger uttryck för, en direkt spegling av rådande slitningar mellan offentlig kulturkontra näringspolitik. Beckman ger en elegant skiss över hur statlig kulturpolitik har gått från en ambition vid första halvan av 1900-talet att genom andlig och social ingenjörskonst skapa en modern kulturstat i vid mening, till dagens situation då kulturpolitiken har reducerats till smalare ansvarsområden för huvudsakligen s.k. finkultur.

Den traditionella kulturpolitiken skapade ett organisatoriskt och institutionellt ramverk med centralstyre, lagstiftning och ekonomiskt understöd som aktiva principer – samtidigt som utövad kultur framhölls som ett egenvärde, där friheten från kommersialismens negativa verkningar var ett honnörssord. Läget idag kännetecknas av ett ambivalent kvarhållande vid styrdokument, bidrag och kontrollfunktioner, samtidigt som regional självstyre, kommersialism och fritt entreprenörskap också retoriskt bejakas.

Som Peter Aronsson skriver i sitt kapitel om "Historiebrukens ekologi" finns det stora och mångdimensionella förhoppningar om vad "kulturella fenomen och investeringar ska åstadkomma i samtiden [...]": allt från bildning, goda hälsoeffekter, stärkt tillit; kreativa nätverk, attraktivt boende och ökad turism till direkta intäkter från evenemang, besök och övernattningar". Samtidigt pekar Lotta Svenssons bidrag i boken på att ungdomarnas syn på ALV och det Lindgrenska arvet i den egna närmiljön inte alltid upplevs som odelat positivt. Å ena sidan skapas möjligheter till sommarjobb och livaktiga säsongsevenemang, å andra sidan kan man uppleva att Vimmerby bli transformerad till en musealiserad miljö där turismen kring en idealiserad svunnen tid värnas högre än att skapa förutsättningar för unga att stanna kvar.

Mitt i detta har vi Vimmerby Tidning som företrädare för den platsbundna opinionen, inte sällan partisk och med en ledarspalt som öppnats för särintressen. Kajsa Althén har utfört en särskild studie om tidningens lokala roll, vilket utöver insprängda kommentarer här och var i antologin presenteras med ett eget kapitel. Utöver analys av pressklipp har Althén genomfört omfattande intervjuer med drygt 100 kommuninvånare om tidningens roll. Vimmerby Tidning framträder som ett populistiskt och ofta besvärande osakligt organ för partiska åsikter kring händelseutvecklingen i samband med ALV:s etablering. Tidningens ledare, i folkmun benämnd "Gristrumpeten", har inte sällan hovrat som en olycksbarn över konkursbesked och befarade köp

från intressenter "utifrån" (t.ex. Stockholm). Althéns analys pekar på att tidningen har frångått sin formella politiska koppling till Centerpartiet och allt "starkare blivit en del av det lokala och regionala näringslivet". Genom att underblåsa politikerförakt och ett "vi mot dom-tänkande" menar Althén att tidningen inte lever upp till målet om en oberoende och fritt granskande journalistik. Hon levererar en besk sammanfattning: "Avsaknad av helhetssyner, genomarbetad journalistik och politiska analyser leder till att tidningen försvårar en fortsatt demokratisk samhällsutveckling."

Antologins bidrag följer till sitt övergripande upplägg en logisk struktur, med en introduktion och en bakgrundshistorik – inkluderad platsbeskrivning, först. Därpå följer besökanalyser, beskrivning av ALV:s framväxt, redogörelser om historiebruk och kulturpolitik, analys om platsmarknadsföring och entreprenörskap, Vimmerby Tidnings roll, ungdomarnas syn på kulturturismen och sist en analys om kommunens roll i sammanhangen. Jag ger fortsättningsvis några valda kommentarer om allt detta.

Konstantin Economou och Rakel Hergli reflekterar i kapitel tre över hur autentiska alternativt konstruerade de olika miljöerna kan upplevas för såväl besökare som för ortsbefolkningen. De lämnar övervägande positiva bilder av inte alltför iscensatta miljöer, där det finns möjlighet till spontanitet och känsla av informellt vistande i miljöerna.

Kajsa Althéns därpå följande historik om ALV:s framväxt ger en tydlig bild av de komplexa maktrelationer och intressen som styrts framväxten av upplevelsemiljön. Althén har för antologins räkning tillsammans med Leif Jonsson genomfört sammanlagt 66 omfattande intervjuer med Vimmerbys kommunpolitiker, företagsrepresentanter samt olika generationer bofasta. Althén svarar också för tre av bokens kapitel, den inledande historiken är f.ö. författad tillsammans med Elisabeth Essen. En randanmärkning här är att Althéns kapitel om framväxten av ALV helt saknar källangivelser, trots en mängd blockcitater.

Kort kan det konstateras att ideella krafter startade vad som skulle bli ALV, med ett högst väsentligt stöd från Astrid Lindgren själv; det privatägda bolaget Riqma Fritid tog över i slutet av 1980-talet (namnbyte från Sagobyn till Astrid Lindgrens Värld, ett så småningom vinstgivande varumärke). Konkursshot 1992 följdes av rekonstruering och "tuffa år" när Wasa och IOGT gick in som nya ägare, ekonomin vändes till plus i slutet av 90-talet, och i november 1999 gick Vimmerby kom-

mun in som ny ägare, med starkt inflytande av Astrid Lindgrens familjeföretag Saltkråkan. Slutligen blev Saltkråkan i januari 2010 majoritetsägare med 70 % av aktieinnehavet, och kommunen som andra delägare. De kvarvarande minoritetsposter som de ursprungliga ”sagofamiljerna” hade kvar löstes in till höga summor.

Relationen mellan kommunen och Saltkråkan, som äger alla rättigheter till Lindgrens litterära figurer och berättelser, har präglats av en hederskultur. Kommunrådet Bengt Johansson var personlig vän med Astrid Lindgren och de ”gjorde upp” i samförstånd med handslag, vilket innebar att ALV inte hade något formaliserat avtal om rättigheterna, fram till hennes död 2002. Efter det har rättigheterna formaliserats; sedan 2010 äger som sagt Saltkråkan majoriteten av ALV. Kommunledning och kulturnämnd har haft undanskymda roller i allt detta – besluten har som påtalats fattats informellt mellan Astrid Lindgren och kommunledningen. ”Vimmerbys starkaste kulturpolitiker tycks ha varit Astrid Lindgren själv”, konstaterar Kajsa Althén. Författarinnan gav sitt stöd till ALV, samtidigt som hon hade inflytande på hur anläggningen skulle drivas. Hon bildade även lokala opinioner och agerade delvis framgångsrikt mot rivningar av äldre byggnadsmiljöer samt att hon själv gjorde egna ekonomiska insatser under perioder av kris.

I Bengt Johannisson och Elisabeth Sundins bidrag behandlas det under senare år så populära entreprenörsbegreppet ur marknadsrelaterad synvinkel. Deras slutsats är att ALV har utvecklats i en anda av ”samsälls-entreprenörskap” i sektorsövergripande form. Detta ansluter till den mångfacetterade utveckling som Althén har beskrivit, med den intressanta slutsatsen att den lokala och ibland hätska kampen om ägandeformer och målsättningar kring ALV i sig kan sägas ha stärkt parkens marknadsrelaterade överlevnadsförmåga.

Josefina Syssner fokuserar i sitt kapitel på platsmarknadsföringens betydelse för ALV och Vimmerby. Hon konstaterar att marknadsföringen har fokuserat på Astrid Lindgrens person, samtidigt som närmast värdekonserverativa ideal, småskalighet, hederskultur osv. litet paradoxalt lyfts fram som positiva faktorer för platsen. Syssner konstaterar dock att ”vi vet ganska litet om vilka faktiska konsekvenser platsmarknadsföringen i sig – och de beskrivningar den inrymmer – har för människors sätt att se på och förhålla sig till en plats”.

Ferdinand Tönnies klassiska begreppspår *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* återopas på ett par ställen i antologin. *Gemeinschaft* beskrivs i Johannisson och Sundins kapitel som ”en livsform där om andra i gemen-

skapen som familjen och lokalsamhället dominerar”, medan *Gesellschaft* på motsvarande sätt är ”en livsform som rättfärdigar egoism och som typiskt representeras av företagande i stadsmiljö”. I Leif Johannisson avslutande och sammanfattande kapitel tolkar han Vimmerbys utveckling som ”*Gemenishafspräglad*”, i mening att framväxten av ALV kan sägas vila på en organisk, oplanerad samhällsutveckling där ”det historiska arvet är starkt närvarande”. Personligen kan jag, efter att ha läst bokens bidrag, nog tycka att upplevelseindustrin i Vimmerby bär minst lika många drag av *Gesellschaft*, med tanke på vinstkrav, platsmarknadsföring och iscensättande av ett litterärt arv som inte uppenbart har förankring i historisk empiri.

Från min humanistiska och museologiska synvinkel hade jag gärna också sett en litteraturvetenskaplig analys om Vimmerbys Astrid Lindgren-världar. Den hade kunna belysa förhållandet mellan ett litterärt kulturarv och turistiska strategier att förmedla autenticitet och trovärdighet. Till detta hör också det intrikata faktum att Astrid Lindgren lämnade Vimmerby redan som 19-åring för Stockholm, där hon levde under mer än 70 år. Vad innebar exilen för hennes bild av hembygd och arv? Som läsare skulle man också önskat få veta mer om ortsbefolkningens syn på ALV och ortens kulturturism – röster från ortsbefolkningen återges förvisso litet sporadiskt här och var i boken, men det hade varit värdefullt med ett mer samlat grepp.

Avslutningsvis ska det dock sägas att antologin om Astrid Lindgrens världar i Vimmerby är en på många sätt imponerande studie – finansierarna borde vara nöjda med bokens mångfacetterade genomgångar och analyser. Sedan kan man ju inte undgå att undra hur boken tas emot i Vimmerby, av de involverade aktörerna. Inte minst den bitvis beska analysen av Vimmerby Tidning och kommunens ageranden beträffande såväl ALV som ungdomars möjlighet att stanna på orten lär stämma till eftertanke och måhända viss irritation. Det är forskarna till heder att de inte har låtit sina analyser styras av sådana eventuella förbehåll. För den som vill fördjupa sig i teman om historiebrukande mellan fakta och fiktion samt platsmarknadsföring och entreprenörskap är antologin *Astrid Lindgrens världar i Vimmerby* en utmärkt bok.

Richard Pettersson, Umeå